

Г. О. Якименко

КРИТИЧНА РЕФЛЕКСІЯ НАВКОЛО СТРАТЕГІЙ ЧИТАННЯ ЖІНОЧИХ ТЕКСТІВ

З виділенням в фемінізмі гуманітаристики – філософії і літературної критики – з'явилися нові категорії, як то «жіноче письмо», «жіноче читання», які феміністська критика мала тенденцію вкрай специфікувати. Якщо у 70-ті роки важливим було показати, що жінка пише інакше, то у 80-роки літературний фемінізм взявся продемонструвати, що вона й читає інакше. Вульгаризуючи атрибути гендерних відмінностей в художній творчості та роблячи акцент на «фемінному» як чомусь абсолютно іншому, феміністська літературна критика 80-х рр. поволі чи мимоволі заганяла жіноче мистецтво в ізольовану резервацію, гетто за статевою ознакою. Крім того, конструювання подібного роду мистецького антисупільства – *alter ego* встановленого суспільства – несе, як справедливо зазначає Юлія Кристева, загрозу перетворення фемінізму у сексизм навпаки [2, с. 136]. Крайнощі феміністських концепцій були відкинуті, а пошуки жіночого суб'єкту творчості зазнали критичного переосмислення, що послужило поштовхом до формування гендерного літературознавства.

Питання про своєрідний фаллоцентризм літературної критики торкнулась М. Елман в своїй монографії «Думати про жінок» (1968) [10]: те, що універсальним автором і читачем завжди вважається чоловік, по-перше, доводить дослідниця, не відповідає дійсності, по-друге, спроба дати єдину можливу інтерпретацію залишає поза увагою текстові двозначності й невизначеності. Оскільки читання є напрацьованою діяльністю, воно, як і інші інтерпретаційні стратегії у мистецтві, як вказує Аннет Колодни, неминуче сексуально кодується та зумовлюється статевими відмінностями [13, с. 588]. Знаменита бартівська теза про смерть автора позначила зміщення акценту вбік активної ролі читача як виробника власних текстуальних значень. Це призвело до появи цілої низки подібних та дублюючих одна одну концепцій, які підносять активну роль читача в дещо гіпертрофованій формі: «етика читання» Аліс Жардін, «фривольне читання» Елізабет Берг, «читання як транспозиція» Кетрін Стімпсон, «читання як гендерне маркування» Моніки Віттіг, «надчитання» Ненсі Мілер, «відновлююче читання» Сюзан Губар та Сандри Гілберт тощо. Феміністське читання постає як особливе естетичне переживання, що базується на множинному психологічному та соціальному жіночому тілесному досвіді.

Вирішальним питанням в практиці жіночого читання, на думку А. Розенхольм, постають альтернативні читацькі стратегії, які дають змогу бачити те «підривне», що присутнє в текстах, написаних жінками [6, с. 182]. Жіноче читання як вихід за межі традиційного сприйняття, продукування нових значень у тексті обумовлене вибором того, що жінка вважає для себе найголовнішим в ньому, та невизнанням нав'язаних критеріїв оцінювання, що, без сумніву, ріднить цю практику з деконструктивістською. Основні принципи

жіночого читання були викладені Аннет Колодни: до них вона відносить менший ступінь абстрактності у порівнянні з чоловічим читанням, проведення паралелей з власним життєвим досвідом, увага до жіночих образів та ситуацій, які чоловіком зазвичай дешифруються як другорядні, опір пригніченню власної гідності та почуттів силою власного афекту.

На активній читацькій позиції наголосила Е. Шовалтер у своїй статті «До питання про феміністську поетику», відрізняючи метод феміністської критики, коли жінка є читачкою тексту, та гінокритику – коли жінка є автором тексту та виробляє власні текстуальні значення [16, с. 125-143]. Принцип феміністського літературного критицизму М. Якобус [12] резюмує в дещо метафоризованій формулі «жіноче читання, що читає жінку як жінку», а Джудіт Фетерлей [11] вбачає його основне завдання в тому, щоб навчити жінку «читати як жінка». Феміністський аналіз передбачає не тільки свідоме і активне «вчитування» гендеру в текст, як радить Н. Мілер [15], з тим, щоб не лише глибше осягнути його гендерну природу, а й конституювання власного гендеру та ідентифікування себе в акті читання, що є такою ж культурною діяльністю та, згідно з де Лауретіс [14], актом опору, як і власне створення тексту. У ракурсі феміністської критики це значить, що читачка здатна сприймати твір поза загальноприйнятого літературного сцієнтизму (урахування історичної епохи, жанру, авторства), а беручи до уваги лише зв'язок між сексуальністю та текстуальністю, що якнайменше виглядає алогічним та занадто вузьким підходом.

Не заперечуючи важливість гендеру як одного з соціо-культурних факторів, які треба тримати в полі зору при аналізі умов створення літературного продукту та власній трактовці читача, здається нерозумним робити з нього превалюючий критерій на шкоду іншим, бо, як і у випадку з жіночим письмом, таке розмежування таїть в собі загрозу ізоляціонізму та втрати в тексті чогось більш важливого. Так, Грізельда Полок не погоджується з твердженням феміністок про те, що жіноче мистецтво інше, тому його треба інтерпретувати по-іншому, приписуючи йому інші властивості: в результаті зникає саме поняття оцінки мистецтва. Якщо наполягати на тому, що жіноче мистецтво повинно оцінюватись, виходячи з інших цінностей – воно обмежується лише межами гендеру та стає тенденційним, тоді як загальним критерієм оцінки мистецтва є його надстатева приналежність¹ [3, с. 230].

Категорія читання була проблематизована у 80-ті роки Жаком Деридом, який зробив заяву про те, що читач так само мертвий, як і автор, оскільки письменник емпірично не орієнтується на одержувача свого тексту. В світлі цього твердження та сучасних тенденцій в гендерології стає недоречним акцентувати увагу саме на специфіці жіночого читання, яка, безумовно, існує, бо читач чи дослідник не в змозі відокремитися від гендерної специфіки свого

¹ Цієї точки зору дотримувалось багато теоретиків фемінізму: Р. Фелскі, М. Баррет, Д. Гаравей, Р. Ковард та ін. Так, сучасна українська письменниця Г. Гордасевич зауважує: «В літературі я не визнаю поділу на чоловічу і жіночу прозу, є поділ на прозу хорошу й погану» [9, с. 5].

статусу, що накладає відбиток на розумовий процес, навіть якщо індивід не помічає, проте набуває абсурдних та перебільшених форм, якщо розглядати її як детермінуючу. Безумовно, кожен читач тлумачить твір, виходячи з власного сприйняття гендеру, оскільки досить важко аналізувати твори «нейтрально», зазначає М. Рюткьонен, «тільки як тексти», бо гендер, вік, освіта читача впливають на аналіз та інтерпретацію, хоча й несвідомо (так само, як вони мали підспудний вплив на автора).

Дослідника насамперед цікавить, вірно зауважувала теоретик даного напрямку Е. Шовалтер, якими шляхами, відміченими ознаками гендерної специфіки, самосвідомість жінки-письменниці транслюється в літературній формі в певному місці і в певний проміжок часу [16, с. 25]. Гендерні дослідження, на думку Н. Зборовської [1], передбачають насамперед студії над різноманітними аспектами чоловічої та жіночої відмінності (над особливостями мислення, поведінки, психології, мови, творчості), це пошуки нових підходів у відображенні чоловічого та жіночого культурного досвіду, в розумінні проблеми взаємодії характеру і статі, мови і статі тощо. Розмірковуючи над будь-яким нарративом та створюючи власний текст, справедливо зауважує російський вчений Н. Л. Пушкарьова, читач чи вчений неминує *створитися* текстом, проектує себе, тому, вивчаючи жіноче письмо зокрема, ми можемо вивчати як те, що лежить на поверхні, так і те, що мається на увазі (деколи мимоволі) автором, в тому числі його *doing gender* та водночас самих себе [4, с. 17]. Таким чином встановлюються діалектичні відносини між «я» автора та «ти» читача, які можуть бути тотожними чи розбіжними, що підтримує багаторівневий підхід до твору, зміну інтерпретаційної парадигми в загальнокультурному контексті.

Фактично, за свідченням Н. Пушкарьової, під гендерними літературознавчими дослідженнями зазвичай розуміється вивчення жіночої творчості, творів жінок-письменниць, особливо, літературознавцями-жінками, а також вивчення жіночих образів у жіночій літературі [3]. Українська дослідниця С. Тараторіна конкретизує аспекти, підказані гендерному літературознавству феміністською критикою, засвідчуючи принцип методологічного розмаїття в сучасній феміністській критиці, продиктований широким спектром їхньої проблематики, як то реконструкція жіночої літературної традиції, ревізія патріархатних канонів та стереотипних уявлень, проблема андрогінії, пошуку нових гендерних ролей, природа жіночого тексту та сприйняття тексту жінкою-реципієнтом тощо [8].

Розповсюдження постструктуралістської методології у сучасній феміністській літературній критиці по суті зняло задачу неодмінної необхідності репрезентації на письмі якоїсь унікальної жіночої топології, так само як мова не йде про специфіку жіночого читання: мова йде скоріше про валоризацію «жіночого» в дискурсі, письменниці - як повноправного агенту літературного процесу та зміна статусу жіночої літератури від оціночного (тобто меншвартого) до категоріального.

На сучасному етапі можна радше говорити про розширення кола дослідницьких задач завдяки врахуванню гендерного компоненту, можливість поставити більше питань та отримати більше відповідей, і тим самим розширити рамки світогляду, вийти на новий рівень розуміння й інтерпретації тексту, виявляючи різноманіття його семантичних значень, свідомо чи ні, закладених автором. Сьогодні гендерноорієнтоване прочитання тексту як альтернативний метод аналізу дозволяє реконструювати гендерну авторську самосвідомість, перекладену їм в текстуальну форму, а отже - уточнити місце автора в історії жанру та літературній епосі і тим самим розширити категорію «літературний канон».

Література

1. Зборовська Н., Ільницька М. Феміністичні роздуми на карнавалі мертвих поцілунків. – Львів, 1999. – 336 с.
2. Кристева Ю. Время женщин. / Пер. И. Борисовой. // Гендерная теория и искусство. Антология: 1970-2000. Под редакцией Л. М. Бредихиной, К. Дипуэлл. – М.: РОССПЭН, 2005. – 592 с. (с. 122-146)
3. Поллок Гризельда. Видение, голос и власть: Феминистская история искусства и марксизм. / Пер. И. Борисовой. // Гендерная теория и искусство. Антология: 1970-2000. Под редакцией Л. М. Бредихиной, К. Дипуэлл. – М.: РОССПЭН, 2005. – 592 с.
4. Пушкарева Н. Л. «Феномен женского чтения» и задачи исследования текстов, написанных женщинами // Гендерные исследования в гуманитарных науках: современные подходы. Материалы международной научной конференции. – Иваново, 15-16.09.2000 МО РФ. С. 16-21.
5. Пушкарева Н. Л. Гендерный подход в исторических исследованиях // Вопросы истории. – 1998. – № 6.
6. Розенхольм А. Пишу себя.: Творчество и женщина-автор.// Современная философия. Харьков, 1996. №1.
7. Рюткенен М. Гендер и литература: проблема "женского письма" и "женского чтения".// Филологические науки. 2000. №3. С. 14.
8. Тараторіна С. Феміністична критика: теоретичний аспект. Режим доступу: <http://shkola.ostriv.in.ua/publication/code-1a47855108bb8/list-bd57d40b26>
9. Художня проза на грані миті й вічності: Круглий стіл “ЛУ” / О.Логвиненко, Г.Гордасевич, М.Слабошпицький, Г.Штонь // Літературна Україна. – 1999. – №43. – С.5.
10. Ellman M. Thinking about women. – NY, 1998
11. Fetterley J., *The Resisting Reader: A Feminist Approach to American Fiction* (Bloomington: Indiana University Press, 1978), p. viii.

12. Jacobus M. Reading women: Essays on Feminist criticism. – NY. Columbia University press, 1986
13. Kolodny A. Reply to commentaries : Women writers, Literary Historians. Martian Readers. – Charlottesville, 1980. Vol 3. P. 588
14. Lauretis Teresa de. Alice doesn't feminism, Semiotics, Cinema, Bloomington: Indiana UP. 1984
15. Miller N. Poetics of gender. – NY : Columbia university press, 1986. – 303 p.
16. Showalter E. Towards a feminist poetics. // The new feminist criticism. Essays on Women, Literature and Theory. /Showalter E. NY, Pantheon books, 1985, p 125-143

Анотація

У статті аналізується динаміка становлення і критичного осмислення концепту «жіноче читання». Введений в літературознавчий обіг феміністської критикою поряд з концептом «жіноче письмо», він зазнав в текстах і метатекстах радикальних феміністок специфікації, яка була сприйнята і теоретиками літератури і авторами-жінками як гіпертрофована і така, що заганяє жіночу літературу в свого роду гетто за статевою ознакою. Суперечки навколо проблеми стратегій читання жіночих текстів, розпочаті феміністками, привернули увагу літературознавців до гендерних аспектів художньої творчості і його рецепції, зробивши їх об'єктом або важливою частиною наукових досліджень.

Ключові слова: феміністська критика, жіноче письмо, жіноче читання, гендерні студії.

Аннотация

В статье анализируется динамика становления и критического осмысления концепта «женское чтение». Введённый в литературоведческий оборот феминистской критикой наряду с концептом «женское письмо», он был подвергнут в текстах и метатекстах радикальных феминисток спецификации, которая была воспринята и теоретиками литературы и авторами-женщинами как гипертрофированная и загоняющая женскую литературу в некое гетто по половому признаку. Споры вокруг проблемы стратегий чтения женских текстов, начатые феминистками, привлекли внимание литературоведов к гендерным аспектам художественного творчества и его рецепции, сделав их объектом или важной частью научных исследований.

Ключевые слова: феминистская критика, женское письмо, женское чтение, гендерные студии.

Summary

The paper deals with the dynamics of establishment and critical thinking of the concept "woman's reading." Introduced in feminist literary criticism together with the "women's writing" concept, it was specified in the texts and metatexts by radical

feminists, and perceived by the theoreticians and women-authors, as exaggerated and driving feminine literature to a kind of gender ghetto. Controversy around the issue of women's strategies for reading texts, started by feminist literary critics has drawn attention to the gender aspects of art and its reception, making them an object or an important part of scientific research.

Keywords: feminist criticism, women's writing, reading women, gender studies.